

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА, ФИЛОСОФИЯ ПРАВА

УДК 340.12

ІДЕЇ ФІЛОСОФУВАННЯ В ГАЛИЧИНІ (КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.СТ.)

Уляна **ВОВКОВИЧ**,аспірант кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

SUMMARY

The attempt of narrative of the birth of philosophical and legal discourse in Galicia is done in a designated historical period in this article. The stated for describing the problem is presented as not been studied, but accented as such that is expressive cultural and national vision, not isolated from the European context, not closed within the narrow locality of legal culture of Galicia during enslavement. Outlined the activities of academics in Western territory and the territory of the USSR in studying law. This palette is caused by the need to accent features of science without foreign dictations («as needed»), and objective coverage of its internal and external relationships and their effects.

Key words: representatives of national idea, philosophical and legal science, self-reflection, philosophy of unity, philosophy of life, identification.

АНОТАЦІЯ

У статті зроблена спроба нарративу зародження філософсько-правового дискурсу в Галичині в означений історичний період. Поставлена для опису проблема подається як невивчена, однак зацентована як така, що є виразною культурно-національною візією, не відірваною від загальноєвропейського контексту і не замкненою на вузьких рамках локальності правової культури Галичини в період поневолення. Окреслена назагал діяльність наукових діячів на західноукраїнських теренах та на території УРСР у сфері вивчення права. Така палітра спричинена потребою акцентування особливостей розвитку науки без сусідніх диктувань («як треба»), об'єктивного висвітлення її внутрішніх і зовнішніх зв'язків та їхніх впливів.

Ключові слова: репризентатори національної ідеї, філософсько-правова наука, саморефлексія, філософія всеєдності, філософія життя, ідентифікація.

Постановка проблеми. Поки що у вітчизняній філософсько-правовій думці, на наш погляд, бракує наукових праць сучасного взірця щодо переоцінки історико-філософських і філософсько-правових ідей минулого, зокрема, щодо розвитку науки на окремих поневолених урядами сусідніх держав роз'єднаних землях Західної України. Досі ми мали «офіційні теорії» російського взірця, з яких довідуємося, що окремішніх національно-культурних явищ не було, оскільки саме в ХІХ ст., коли в Росії працював, до прикладу, український філософ Памфіл Юркевич, то ні про яку національну ідею не могло йтися (бо тоді ще не існувало російської школи філософсько-правової науки). Вся правознавча наука одержувала статус такої, яка народилася в єдності радянських систем; вся інша мала розцінюватися лише під тиском сформованої в СРСР ворожої оцінки. Відтак «заборонені» теми досі у своєму висвітленні не є всебічно вивченими, що, звісно ж, впливає на якість наукового дискурсу в його об'єктивному баченні і продовженні.

Історико-філософська дескрипція особливостей розвитку філософсько-правових ідей в Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.ст. цікава для дослідників вже тому, що саме в цей період формувалася не окремішність, а філософія певної «національно визначеної культури як її теоретичної саморефлексії» на рівні європейського світобачення.

Стан дослідження. Потреба творення філософсько-правового бачення спричинена і сучасною критикою, яка прозвучить з уст відомого дослідника І. Лисого. Він пише: «Оскільки здобутки української філософії ще не дають

їй змоги розпочати повноцінний, партнерський діалог з іншими національними філософіями, її визначеність як української залишається певною мірою проблемною. І так, очевидно, триватиме доти, допоки наша філософська думка не осягатиме суттєву своєрідність буття української людини в сучасному світі і не збагачуватиме узагальненням здобутого тут універсам світового філософського людинознавства» [1, с. 16].

Розвиток права в Галичині описаний ще раніше такими відомими дослідниками, як М. Владимирський-Буданов, М. Грушевський, М. Дашкевич, Ф. Леонтович, М. Максимейко, О. Малиновський, О. Скакун, М. Ясинський та ін. Відомі також праці з історії розвитку держави і права України відображають діяльність ЗУНР та Галицької СРР таких теоретиків, як В. Верига, М. Гримич, В. Кульчицький, В. Кучабський, М. Лозинський, М. Стахів, Б. Тищик, М. Чубатий, С. Ярославин та ін.

Історія ж галузевої філософсько-правової науки на Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст.ст. на західноукраїнській її частині була відсутня і значною мірою зневажена через: 1) ідеологічні підстави радянського періоду; 2) через незацікавленість і заборону даної сфери науки; 3) складність доступу до праць правників ХІХ–ХХ ст.ст., які працювали в Галичині; 4) текстові мовні бар'єри у працях галицьких дослідників.

Мета дослідження – започаткувати відтворення найменш вивченої національно-культурної візії ХІХ–ХХ ст.ст. проблеми національної ідентичності філософії права Галичини як у європейському, так і у вітчизняному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Сучасні підстави для відкриття незанихтих нових сторінок філософії права існують. Названі вище дослідники-юристи переважно бачили в іменах західноукраїнських правників XIX–XX ст.ст. лише дослідників теорії права, кримінального і цивільного права. Прочитання навіть у цих дискурсах тільки того, що було поставлено за мету, і пояснює відсутність національного філософсько-правового аналізу. Проте рамки тогочасних наукових праць значно ширші, а в них існує філософський ґрунт в осмисленні багатьох правничих тем. Саме в описі предмета дослідження, його аналізу правники вдавалися до філософського формулювання проблематики та її тлумачення. У зв'язку із цим невивченість такого пласту філософування – апосіопеза, тобто умовчання – не дає науковцям простежити традицію і її екстраполяцію на сучасний (темпоральний) філософсько-правовий текст для ампліфікації (розширення) системного і аргументованого відхилення історико-філософських проґалин у національній науці.

Пізнання історії правознавства на західноукраїнських землях кінця XIX – початку XX ст.ст. не передбачає поповнення звичного нагромадження імен і фактів, а проектує когнітивне заглиблення в духовну складову народу як частину правової культури, її істинну спорідненість із континентальною, а не євроазійською правовою системою.

Щоб не вдаватися до певної штучно створеної відірваності Галичини і її науки через роки поневолення, акцентуємо на паралелізмі історичних, національно-культурних частковостей, які дають нам підстави доводити «питому традицію філософування». Для цього керуваємося створеною методологією згаданого дослідника І. Лисого: «...Якщо у світовій філософії бачити сукупність, суму філософських партикулярностей, то доведеться в аналізі керуватися співвідношенням цілого й частини. Та особливі перспективи в обговорюванні тут проблематиці відкриваються для погляду крізь призму співвідношення загального та окремого. Тоді філософська всезагальність, світова філософія осмислюватиметься як полілог реальної множини національних філософських партикулярностей». Важливим є висновок: «Кожна з них причетна до світової філософії, але ця причетність здійснюється кожною неповторно – по-британськи, по-німецьки, по-українськи» [1, с. 23].

Відтак схилиємося до авторського твердження про те, що «...підстави буття людини всезагальні, однакові для людей різних культур і націй, але їхні смисли щоразу інші, безконечно розмаїті. Цим зумовлені як авторський характер філософського мислення, його оригінальність, так і національні виміри філософії» [1, с. 10]. А субрегіональні чи національні «локалізації» формуються і розвиваються «... в лоні певної національно визначеної культури як її теоретична саморефлексія» [1, с. 13].

Такий підхід спонукає до ампліфікації теорії. Відомий філософ, історик американського походження Тімоті Снайдер наголошує на гострій потребі нашої культури в ідентифікації, оскільки світ ще дуже й не обізнаний із неповторним самобутнім доробком українців у всіх сферах життя. А саме це творить нашу сутнісну перевагу і об'єктивну історію двох різних народів – українського і російського. Саме це виокремив І. Лисий: «Уже в рефлексії академічного середовища останньої третини XIX сторіччя Київська академія вирізнялася історичним спрямуванням філософської діяльності від догматичного московського» [1, с. 20], а Памфіл Юркевич як філософ виріс із української, сквородівської філософської традиції, тоді як російська філософська традиція на час його фахового формування ще фактично не склалася» [1, с. 19].

Отже, першопочаткова дискусійність тверджень І. Лисого нівелюється вже до певної міри тим, що окрес-

лення загальних тенденцій розвитку філософії цілком об'єктивне, і воно ж екстраполюється на всі терени колишніх українських земель, що буде доведено нижче.

Весь ідеологічний підхід до філософії буде позначатися довгі роки на еволюціонуванні цієї науки. Це нескладно простежити на вже згаданому прикладі. «Філософське життя України було суттєво обмежене спочатку тим, що повелителі інтелектуально-філософської моди Росії другої половини XIX ст. зробили все можливе для дискредитації імені та ідей українського філософа, а позакультурні чинники революційного XX ст. вилучили спадщину Юркевича з актуального філософського процесу» [1, с. 19], і така ж доля всіх інших контекстів філософії Галичини (XIX–XX ст.ст.).

Оцінюючи правову реальність роз'єднаних українських земель (кінець XIX – початку XX ст.ст.) та наступні етапи трансформації суспільства, звертаємо увагу на вже наявні концепції XX ст. (П. Сорокіна, А. Тойнбі, К. Ясперса), які допомагають обрати підходи для об'єктивізації дескрипції.

В ампліфікації (розширенні) апелятивів до філософсько-правового аналізу західноукраїнської науки кінця XIX – початку XX ст.ст. не можна не зважати на глибинний висновок авторитетного голландського вченого Р. Бода. За його твердженням, саме із XIX ст. «...гуманітарні науки вивчають витвори людського духу», що, до речі, спостерігається в дослідженнях західноукраїнських правників. Аргументом доказу Р. Бод бере за основу доказ Вільгельма Дільтея: «У XIX ст. візія припускає, що гуманітарні науки передусім орієнтовані на *verstehen* (міркувати), у той час як природничі науки – на *erklären* (пояснювати)» [2, с. 14].

Навіть у часи, коли погляди Дільтея поширилися (кінець XIX – початок XX ст.ст.), кожний напрям гуманітарної науки містив у собі як ідеографічну (вивчають унікальність), так і номотети (які вивчають закономірності) складову, причому остання часто була домінуючою. Усупереч працям Дільтея і Вільденбанда почалося справжнє зростання пошуків і виявлення спільних ознак для наслідування. Те, що праці Дільтея і Вільденбанда були авторитетним поглядом на гуманітарні науки, переконує, що пошук принципів і моделей для наслідування є безперервною традицією. Історіографія особливо придатна для критичного пояснення філософських ідей та гуманітарних наук, як стверджує Р. Бод [2, с. 15].

На наш погляд, концепція німецького філософа і психолога Карла Ясперса зводиться до твердження, в якій лінійна історія суспільства складається з певного критичного сегменту – осевого часу, який визначає наступну епоху. Однак критичні оцінки лінійного процесу розвитку суспільства стимулюють появу різних підходів щодо оцінок історії. Такими непростими є характеристики правової спадщини українців, які проживали на поневоленіх іноземними загарбниками землях, але не втрачали своїх питомих національних ідей, носіями яких вони були.

У контексті неklasичної науки на західноукраїнських землях почали з'являтися філософсько-правові ідеї С. Дністрянського, Ф. Тарановського, К. Левицького, подекуди в співвідності з ідеями Ієринґа, І. Канта, Радбруха та ін., із теоріями Ф. Прокоповича, Г. Сквороди, Е. Славинського та ін.

До хронології XIX ст. належить думка В. Маркуся про звичає право та його дослідників. Йдеться про Р. Лашенка, О. Мицюка, В. Охримовича, А. Яковліва. А вже з 1930-их років радянська наука відкинула цю галузь у небуття. На західноукраїнських землях така «найсамобутніша галузь світогляду і життя українського народу» не була зневажена.

Відома сентенція щодо історії, яка забезпечує зв'язок між минулим і сьогоденням, сьогоденням і майбутнім. Також є засаднича парадигма оцінки західноукраїнської

філософсько-правової науки. Фактично для дослідження взяті правові історичні факти, які засвідчують неперервність традиції розвитку «локальної» філософсько-правової науки, яка існувала в унісон національним правовим традиціям, подекуди відстаючи, а подекуди навіть випереджаючи появу і розвиток філософсько-правових ідей «братніх народів». Потрібність таких оцінок для сучасного цивілізованого суспільства сформулював відомий український філософ Памфіл Юркевич: національний темперамент народу, його психологічна конституція накладають свій відбиток на право і форми його життя [5, с. 7].

На західних землях України правнича наука найбільш активно концентрувалася навколо двох університетів – Львівського і Чернівецького. Так, сферу приватного права розвивав О. Огоновський, кримінального права – П. Стебельський, цивільного права і філософії права – С. Дністрянський; філософії права в Галичині Л. Ганкевич, К. Левицький та ін.

Помітним науковим явищем у Відні стала правнича спроба створити на основі українського тексту «Вісника законів» (виходив з 1850 р.) першу спробу укладання правничого термінологічного німецько-українського словника правничо-політичної термінології «Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs Deutschruthenische Separat-Ausgabe» (1851).

Середовищем визрівання наукових правничих ідей у Львові стала Правнича Комісія при НТШ, яка домоглася видання «Правничої Бібліотеки» в 4 томах, а також «Збірника Правничої Комісії» у 2 томах. Утворене активними і свідомими юристами, Товариство українських правників три роки поспіль – із 1910 до 1913 року – видавало щоквартально «Правничий вісник». Його зміст охоплював теоретичні і практичні питання права.

Періодика «Часопись Правнича» і «Часопись Правнича і Економічна», як і попередні видання, виходили друком завдяки невтомній праці К. Левицького (який очолював редакційні колективи), і часто сам він був автором кількох статей до одного номера, друкуючи їх під псевдонімами. Він гуртував навколо себе С. Барана, В. Вергановського, В. Левинського, М. Лозинського, В. Охримовича, В. Панейка та ін.

Як слушно зауважують дослідники історії права А. Білинський, В. Маркусь, Ю. Старосольський, «більшість правників» були прихильниками І. Канта, філософські ідеї якого (на противагу Росії) були закорінені в українській філософсько-правничій науці [8, т. 6, с. 2295].

Звичаєве право та його існування з передісторичних часів суттєво вплинуло на правосвідомість українського народу і на правовідносини. І навіть «...під татарською владою, яка не втручалася у внутрішні взаємини зайнятих територій, та згодом і під польською зверхністю. Польща якийсь час визнавала українське право звичаєве як руське право» [8, т. 6, с. 2304]. Ці ж норми збереглися і під Литвою, і на Гетьманщині.

Однак не можемо обмежитися лише згадкою про одну окремо взятую територію. Адже об'єктивної картини неможливо створити, не розглядаючи взаємодії між ученими різних територій України.

Початок ХХ ст. на теренах УРСР приніс хіба що чимало перешкод. Аналізом історії права України займалися дослідник при УАН, а спеціальна Комісія з вивчення західно-руського та українського права (1919) працювала під керівництвом М. Василенка. Окремо досліджувалося в УРСР звичаєве право під керівництвом О. Левицького.

На стику 1920–1930-х років робота згаданих комісій була припинена, і в правничій науці запанували ідеї марксизму, які були покликані обслуговувати державні інтереси. Норма сприймалася як відповідність державним намірам.

Західноукраїнська наука натомість перебувала у відносно вільному розвоі.

Національна еліта виступала промотором прогресивних ідей права в складних політичних умовах. Вона представляла інтереси галицьких українців не лише на своїх теренах, але й перед світом, чим здобувала незаперечний авторитет і статус у світі. Її професійний хист у непростих міжнародних (насамперед українсько-польських) відносинах творив засади для появи і розвитку державотворчих ідей, завдань розвитку національного руху, міжнародних контактів із польським та австрійським урядом [4]. Українські правники С. Баран, Л. Ганкевич, К. Левицький, Ф. Тарнавський, В. Перфецький, Я. Падох, А. Горбачевський, В. Лициняк, М. Кміцикевич, О. Огоновський, Є. Олесницький, Б. Пелехович, Ю. Старосольський, С. Дністрянський, В. Падлавський, Ю. Фединський, М. Чубатий та інші були ініціаторами захисту прав населення Галичини, пропагандистами законодавчих актів Австро-Угорської імперії та інших держав. Українські правники, які часто здобували освіту і працювали в освітніх закладах Австро-Угорської імперії, Польщі, суттєво впливали на суспільні і правові відносини, стимулювали об'єднаний розвиток українського правництва, що вже на той час набувало ознак європейськості [4].

Висновки. Отже, беручи до уваги загальний науковий контекст розвитку історії, філософії, права тощо, можна співвіднести стан цих наук у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. ст. і підтвердити тезу не про «окремість» розвитку філософії права в Галичині, а її поєднаність із загальноєвропейським (і світовим – як це в Р. Бода) контентом.

На цьому шляху проглядається її долучення до творення самобутності і наслідування «безперервної традиції», що нам ще належить довести в наступних розвідках.

Список використаної літератури:

1. Лисий І.Я. Національно-культурна ідентичність філософії: сім наближень до теми / І.Я. Лисий. – К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2013. – 180 с.
2. Бод Ренс. Забуті науки. Історія гуманітарних наук / Ренс Бод. – К. : Вид-во Жупанського, 2016. – 376 с.
3. Гачко О. Чи можлива історія в епоху постметафізики? / О. Гачко // Наук. Записки Українського Католицького Університету. – Ч. III. Філософія І. – Львів, 2012. – С. 111–122.
4. Антологія правничої думки в Галичині: у 3-х т. / за заг. ред. М.М. Цимбалюка; укл. докт. юрид. наук О.В. Гришук, А.С. Токарська. – Львів : ЛьДУВС, 2013. – Т. 1. – 408 с.
5. Еволюція етосу юриста в Україні (історичний та соціально-психологічний нарис) / В.О. Лозовий, В.О. Рум'янцев, Л.В. Анучина та ін. ; за ред. В.О. Лозоваго та В.О. Рум'янцева. – Х. : Право, 2011. – 264 с.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. Енциклопедія, 1998.
7. Антологія української юридичної думки: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.; упор.: В.Д. Бабкін, І.Б. Усенко, Н.М. Пархоменко; відп. ред. В.Д. Бабкін, І.Б. Усенко. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002.
8. Енциклопедія українознавства / гол. ред. проф. В. Кубійович; переклад. В Україні: у 10 т. – Львів, 1993 (репринтне відтворення видання 1955–1984 рр.).
9. Гримич М.В. Звичаєво-правова традиційна культура українців ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня докт. істор. наук: спец. 07.00.05 – етнологія / М.В. Гримич. – К., 2005. – 30 с.
10. Лісна І.С. Становлення національної державності в Галичині (1918–1923 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / І.С. Лісна. – Львів, 1998. – 16 с.